Влітку Прокіп Страх приїздив у гості до батьків. Кілька останніх років працював Прокіп на Півночі, сплавляв ліс, ні разу не навідувався додому, і сум за рідним краєм часто закрадався в його душу, бо ті листи, які одержував од батька, не задовольняли його. Листи не задовольняли, бо в них тільки вгадувався запах рідної землі, яка стала для нього найдорожча в світі, тільки вгадувалися стежки, по яких він біг із дитинства в юність. От і приїхав на Поділля, саме в пору, коли на вишнях полум'яніли ягоди, а в садках починали достигати яблука. Прокіп так радів зустрічі зі своїм селом та з рідними, що сам себе не впізнавав, і йому спочатку здавалося, що вже нікуди звідси не поїде. Ходив у гості до родичів, до знайомих, побував на рибалці біля ставу, де колись любив просиджувати з самісінького досвітку до смерку, навіть пройшов по полях, по ярах і тих лугах, де колись пас худобу,— і скрізь почувався щасливо й піднесено.

Про свою роботу на сплаві лісу він найчастіше, мабуть, розповідав сусідській Груні, смаглявому, натоптуватому дівчаті, яке щойно перейшло в десятий клас. Коли Прокіп виїжджав із села, залишив Груню маленькою й худорлявою, а тепер застав майже дорослою, з розумними очима, які тямили все. Щоправда, Груня тільки мовчала, слухаючи Прокопові розповіді, проте саме її мовчання та погляди здивованих, трохи наче переполошених чимось очей і піддавали охоти Прокопові оповідати їй про своє життя та пригоди.

— У нас там ліси, ліси... Одного разу я заблукав, то два дні блукав, думав, що пропаду. За п'ятдесят кілометрів вийшов од нашого пункту, на поштовому судні добирався... Можеш іти день, можеш іти другий, не зустрінеш ні села, ні живої людини. Ото чи на лося натрапиш, чи на ведмедя.

Груня зачаровано зітхала, і Прокіп, із кожним днем відчуваючи все більший жаль за своєю роботою, за товаришами й за тим краєм, з якого він поїхав, оповідав далі:

— У вас тут яка зима? Хіба це зима? Буває, тільки в січні випадає сніг, зразу ж зійде, знову земля гола, дощ мрячить, як восени... А там! Там як намете снігу, то нікуди не виберешся, сидиш тижнями, за двері носа не показуєш. Ато вже як надумаєш дістатися кудись — тільки на лижах.

— Тільки на лижах?

— Не інакше. Старожили з лиж і не сходять. Ото народилось, ще зовсім маціпуньке, а його вже на лижі ставлять, щоб училось.

— А весна там є? — запитувала Груня.

— Весна там є,— поважно відповідав Прокіп,— тільки, звичайно, не така, як у вас.

Чи не найбільше до тих Прокопових розповідей прислухався його молодший брат Зінько. Йому також хотілося побувати скрізь, йому також кортіло заблудитись у лісі і всю зиму ходити тільки на лижах. Йому уявлялось навіть те, про що брат не розповідав, бо не бував там і не бачив: порти в океані, замерзлі серед криги кораблі, завіяні дрібненькі острівці з полярними станціями, полювання на моржів та тюленів, він бачив перед собою білих ведмедів...

— А білі ночі які там? — запитував.

— Та які ж? — відповідав Прокіп.— Білі. І тут зимою зрідка такі бувають, коли місяць уповні, небо чисте, сніг і морозець.

Коли настала пора їхати старшому братові, то Зінько подарував йому троє голубів. Три розумні турмани зі своєї зграї, які б і на Далекій Півночі нагадували Прокопові про рідний край, три вірні птиці, які будь-коли могли б повернутися додому, щоб передати батькам вісточку від сина. А Груня хотіла подарувати йому свою білу, з голубим цвітом, хустину, та

так і ие зважилася, бо не знала, як це робиться. Ото й поїхав Прокіп із трьома голубами та з тривожним поглядом сусідської дівчини в пам'яті, а в дорозі йому снилося кукання зозулі, якої уже не застав, і вишневі садки, і білі стежки в житах, і Грунине зітхання.

Працював Прокіп на тракторі — тягнув із лісу сосни до берега. Стовбури чіплялися за землю, за пеньки, ніби не хотіли розлучатися з лісом, і коли їх спускали на воду, вони падали в хвилі з розпачливим сплеском-зітханням. Прокіп скучив за роботою, взявся до неї згарячу, ніби хотів наздогнати те, що за відпустку пропустив. І кожному з товаришів розповідав про своє гостювання, про Груню, з якою провів літні вечори, і навіть почав прибріхувати, що обіцяла йому чекати до наступного року, а там сюди приїде,— наречена, одним словом. Сам починав вірити у свою брехню, а тому вже не міг втриматися, щоб не додати, що ці три голуби, ці три чудові турмани, які привіз із собою,— це Грунин подарунок. Всі ходили подивитись на турманів, вірили Прокопові, а були й такі, що заздрили його щастю. Начальник лісосплаву хотів випросити одного голуба для свого сина, але Прокіп як затявся.

— Не можу! Дівчина подарувала!

А потім розповідав товаришам, як відмовив начальникові, бо голуби для нього — дорожче над усе.

— Ні за які гроші нікому не віддам. Та вони ж для мене... Та це ж вони мені... Е-ех!..

Вже надходили осінні холоди, сонце все нижче й нижче появлялось на небі, наче не хотіло й дивитись на чорний, непривітний край, поспішаючи сховатись і зійти в тих краях, де вода не темніє, а дихає блакитним сяйвом, де листя не гниє під деревами, а шарудить золотими, прогірклими звуками. Одного ранку Прокіп випустив із голубника турманів. Вони злетіли вгору, покружляли над лісом,— і почали віддалятись, поки остаточно зникли. Не було їх цілий день, не

повернулися й увечері. Прокіп чекав їх і наступного дня, й пізніше не перестав вірити, що вони повернуться. Проте не повертались.

Коли турмани злетіли над голубником, вони ще й не думали нікуди летіти. Й тоді, коли кружляли над лісом, ніби вишукуючи галяву, на якій хотіли опуститись, також не думали про це. Та коли злинули високо-високо, що й широка ріка обернулась на вузьку стрічку з сірниковими будиночками на березі,— почули ще вище над собою крик гусей. Гуси летіли у вирій, витягнувшись ключем, і раз у раз губили сумний крик. Спершу голуби просто погналися за гусьми, злинаючи в небо, а коли оглянулись, то не побачили ні ріки, ні сірникових будиночків — унизу простилалося безмежне, похмуре море тайги. В першу мить турмани хотіли повернути назад, до свого Прокопа, але могутнє бажання польоту, польоту на південь, до тепла, тепер прокинулося в них і не покидало. До полудня намагалися не відставати від гусей, але гуси летіли рівно, їхні дужі крила не знали втоми, і турмани поступово відставали усе більше, аж поки поморились і сіли на вирубці відпочити. Клювали голубику між пеньками, пили воду з калюжок. Вискочила лисиця з яружки, та голуби вчасно її помітили і, набравшись сили, знову полетіли. Тепер вони вже линули низько, над самою тайгою, і так аж до темряви. Опустились на якусь самотню хижку на узліссі, забились на горище і, голодні, переночували. Вночі їм здавалося, що летять, а то раптом разом із ними починала летіти також ота лисиця, яка підкрадалася з яружки, і голуби злякано скрикували, просинаючись, поки глуха темрява заспокоювала їх.

Вранці знову пустилися в путь. І знову високо над ними летіли дикі гуси, і їхній крик був такий розпачливий, наче зима гналася за ними також на крилах і ось-ось могла наздогнати. Потім бачили зграю журавлів, і їхній ватаг краяв повітря впевнено й працьовито, ведучи за собою весь ключ. Але й гуси, і журавлі обігнали голубів, бо голуби, побачивши внизу під собою поле, опустились на стерню. Визбирували зерно, лущили потемнілі від негоди колоски і, наївшись, далі вже не полетіли, а сховалися на ніч у скирті житньої соломи. Й опівночі чули, як повітря над ними озивається пташиними скриками, бо переліт із

заходом сонця не припинявся, але турманів кликали ближчі краї, попереду не лежала дорога через моря й чужі країни, тому вони не поспішали. Не звиклі до великих перельотів, набиралися сили, щоб зранку знову летіти далі.

На третій чи на четвертий день ополудні опинились на околиці великого села. Покружляли над садками та над дерев'яними хатами, а потім пристали до чималого голубиного гурту, що ширяв на волі. їх прийняли до зграї, наче своїх, і коли всі посідали на подвір'ї, то підстаркуватий дядько, з одним порожнім рукавом, нагодував "їх кришками. Турмани перемішалися зі зграєю, але господар одразу впізнав чужих і визначив, що, вони, мабуть, прилетіли здалеку, бо такі у'їхній місцевості не водились. Турмани надумали вже летіти далі, та було пізно. Вони залишились у гурті, разом з усіма, і господар зачинив їх у голубник, думаючи, що це припутні, які зможуть прижитись у нього. Добре було турманам у голубнику, але на світанку їх покликала дорога, покликало небо — і вони розпрощалися з привітною зграєю та з гостинним господарем.

Долали високі, густі бори, де не проглядало жодної галявини, на яку можна б сісти й перепочити. Пролітали над широкими озерами, що простилались від обрію до обрію, погойдуючи на хвилях сірий спокій. Поминали великі міста, де було багато голубів і, опустившись на вулиці чи на площі, турмани губилися поміж них, нічим не відрізнялись од постійних жителів міста, які не пускалися в далекі мандри й не зазнали ніяких труднощів. Вони ще не раз ночували на берегах річок, у полях, на дахах будинків, де на них чатували несподіванки, де на них чигала іноді смерть, але трималися купи, й це допомогло їм здолати усе. їх прибивали до землі вітри й негода, їхні тіла вночі дубіли від холоду, а крила вдень знемагали від утоми, проте вони все летіли й летіли, і ніщо не могло зупинити їх. І вже в кінці дороги, звиклі до труднощів, вони летіли майже без перепочинку,— три турмани, три вірні птиці, запалені спільним бажанням...

Зінько Страх ізвечора готував уроки, а потім перед сном, як завжди, слухав радіо. Крутив ручку настройки, обминаючи центральні радіостанції, які передавали в такий час музику або ж останні вісті, і на коротких хвилях шукав потріскування морзянки, довго намацував крізь непевне бриніння чоловічий голос — і таки намацав. "Пришліть харчі й медикаменти, переходжу на прийом, переходжу на прийом",— увірвалося раптом у їхню хату, і батько в сусідній кімнаті засовався на ліжку. Деякий час ефір гув напруженим мовчанням, а потім знову той самий голос, різкий і швидкий, повторив: "Пришліть харчі й медикаменти, переходжу на прийом". Зінькові пощастило ще натрапити на голос радіоаматора з їхнього районного містечка, він про щось запитував у свого київського товариша, але тут у кімнату зайшов батько й сказав:

— Ти спатимеш сьогодні чи ні? Завтра зранку до школи... Тільки засіріло надворі, як Зінько кинувся годувати своїх

голубів. Птахи спурхували з хліва, били себе по боках крильми, колами походжали одне навколо другого. Були такі лагідні, такі ласкаві, що кожного хотілося взяти в руки й притулити до щоки.

— Гулі, гулі, іулі,— півголосом скликав їх Зінько, і очі його грали захопленням, й коли один сивий злетів над хатою, то й Зінькові кортіло з ним злетіти.

Вийшла мати до корови, кинула:

— Такі вони тлусті, чом би й не зарізати на смаженю? Зінько знав, що вона жартує, проте не втримався, щоб не

відрізати:

— Ножа ще на них нема!

Тільки це сказав, як три чужі голуби сіли на хлівець, потанцювали трохи на гребені, а потім плавно попливли до іурту, що кипів на подвір'ї. Зінько спершу подумав, що то чужаки, які чи дуже зголодніли, чи від своєї зграї відбились. Та й почав приглядатись, чи не впізнає, бува, звідки хоча б вони, з якого кутка. І зразу ж закричав:

— Батьку! Мамо! Наші турмани вернулись!

І батько, і мати спочатку сказали, що то чужі, що в них ніколи таких не було, нехай лишень придивиться краще. Вони порівнювали трьох схудлих турманів із тими, що далі їхнього кутка в селі нікуди не літали, — й не признавали їх.

— Наші! Наші! — радів Зінько, не слухаючи батька й матері.— Це Прокіп їх послав. Там і записка має бути.

Турмани не боялися йти до його рук, але записки в жодного з них не виявилось.

— Неодмінно була,— стояв на своєму Зінько.— Тільки летіти далеко, заіубилась у дорозі.

Коли про те, що повернулись голуби від Прокопа, довідалася сусідська Груня, то вона кілька день наглядала за Зінь-ковою зграєю. І одного разу, коли поблизу нікого не було, половила тих турманів, кожного старанно обстежила, ніби вважала, що та записка, яку неодмінно мав послати Прокіп, не кожному дається до рук. Проте й вона не знайшла. А тому вирішила, що, мабуть, таки загубили Прокопів лист турмани, бо з такого далекого світу летіли, що хіба не загубиш?